

DŽON MAJNARD KEJNZ – RENESANSA OPŠTE TEORIJE

Pregledni naučni rad

Ivan VUJACIĆ,
Ekonomski fakultet
Univerzitet u Beogradu
ivujacic@ekof.bg.ac.rs

Posle tri decenije marginalizovanja ekonomske misli velikog engleskog ekonomiste Džona Majnarda Kejnza, njegovi teorijski uvidi su opet u žiži interesovanja. Kao i pre sedamdesetak godina, za vreme Velike Depresije, ovo je proizvod ne želje već iznudice. Svet se ponovo našao na pragu velike krize. Cilj ovog rada je da naučnoj javnosti na razumljiv način približi Kejnzovo najvažnije delo, Opštu teoriju zaposlenosti, kamate i novca i da pruži odgovor na pitanje zašto je njegova misao relevantna danas.

Ključne reči: Kejnz, kriza, investicije, novac, preferencija za likvidnošću

Uvod

SA IZBIJANJEM SVETSKE EKONOMSKE KRIZE 2008. godine, novinari mediji i akademski krugovi su se simultano setili velikog engleskog ekonomiste, filozofa i ljubitelja umetnosti Džona Majnarda Kejnza (John Maynard Keynes). Iako u zapečku već više od tridesetak godina, njegovo najvažnije delo, *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca* (u daljem tekstu *Opšta teorija*) (Kejnz 2013) je ponovo u žiži javnosti. U tom smislu, cilj ovog rada je da pokuša da na razumljiv način približi lik i ovo veoma važno ekonomsko delo naučnoj zajednici i da ukaže na razloge zbog kojih su, po meni, Kejnzovi naučni uvidi i danas relevantni.

Mislim da je nepotrebno istaći da je reč o najznačajnijoj knjizi iz oblasti ekonomske nauke koja je napisana u dvadesetom veku. Pokušaću da koliko je to moguće ukratko, što znači grubo i pojednostavljeno, uputim čitaoca na odgovor zbog čega je to uistinu tako. Drugim rečima, pokušaću da odgovorim na pitanje zašto

* Ovo istraživanje je finansirano na osnovu projekta 179065 Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. This research was financed through project 179065 of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

je ova knjiga postala toliko važna u vremenu u kome je prvi put objavljena (1936), kako je uticala na poimanje ekonomije kasnije i u kom smislu je ona relevantna danas. Ovo je, svestan sam, prevelik zadatak za prostor koji mi je na raspolaganju, pa se unapred izvinjavam za potencijalne nužne propuste prilikom ukazivanja na razne implikacije Kejnsovog dela. Nadam se da će dobri poznavaoi uvideti težinu zadatka pred kojim sam se našao i imati razumevanja za eventualne propuste koji su prilikom pisanja pogovora na ovakva dela gotovo neminovni.

Najbolje čemu se prilikom pisanja ovog teksta mogu nadati je da uputim na osnovne postavke Kejnsovog dela i njegove implikacije. Pokušaću, takođe, da ukažem i na interpretacije njegovog dela koja ne pripadaju glavnim tokovima kejnzijanske teorijske orijentacije. Naravno, pre nego što se upustim u ovaj zadatak, smatram da je neophodno ukratko reći nešto o samom autoru.

Kratka biografija

Ko je zapravo bio Džon Majnard Kejn? Odgovor je istovremeno i jednostavan i složen. Džon Majnard Kejn je bio elita elite u elitističkoj Britaniji svog doba. No, tu poziciju nije stekao rođenjem. S obzirom da sledi jedan kratak pregled njegovog života, zainteresovanog čitaoca upućujem na najiscrpniju biografiju Džona Majnrada Kejnza koju je u tri toma napisao Robert Skidelski (Robert Skidelsky) (Skidelsky 1983, 1992, 2000).

Džon Majnard Kejn je rođen 1883. godine u Kembridžu kao sin Džona Nelvila Kejnza (John Neville Keynes) profesora ekonomije i humanističkih nauka (*moral sciences*) na Univerzitetu u Kembridžu (University of Cambridge) i Flore Ade Kejnza (rođene Braun) (Flora Ada Keynes, nee Brown), ćerke sveštenika, koja je bila izuzetno posvećena društvenim reformama i dobročinstvu, da bi 1932. godine u sedamdesetoj godini postala i gradonačelnik Kembridža. Otuda se njegovi biografi slažu da je sklonost nauci nasledio od oca, a interesovanje za društveni angažman od majke. Zahvaljujući radu i izuzetnoj inteligenciji dobio je stipendiju za Iton (Eton College) gde se isticao u matematici, klasičnom obrazovanju i istoriji. Osvaja stipendiju za Kings Koledž (Kings College) Univerziteta Kembridž, gde studira matematiku, filozofiju i ekonomiju. Postao je član tajnog kembridžskog društva Apostoli – intelektualnog kruga za razmenu ideja koji će kasnije postati šire poznat po članovima koji su postali deo sovjetske tajne službe. Bio je izabran za predsednika Kembridžske unije (Cambridge Union Society) koja je drugi najstariji debatni univerzitetski klub u Britaniji i Kembridžskog kluba liberala (Cambridge University Liberal Club). Diplomirao je matematiku sa počastima, ostao na Kembridžu i slušao poslediplomska predavanja iz filozofije i ekonomije. Položio je državni ispit 1906. godine i kao i većina njegovih kolega postao državni službenik.

184 | Zapošljava se u Uredu za Indiju (India Office), koji je suštinski bio ministarstvo, i

bavio se finansijskim sistemom Indije. Iz ovoga će kasnije proisteći i njegova prva knjiga *Indijska valuta i finansije* (1913) (*Indian Currency and Finance*). Posle par godina (1908) vratio se na Kembridž da bi pisao disertaciju iz teorije verovatnoće. Sledeće godine postaje predavač iz ekonomije, a njegovo mesto predavača lično finansira Alfred Maršal (Alfred Marshall), najznačajniji engleski ekonomista tog vremena. Iste godine objavljuje svoj prvi akademski članak u *Economics Journal*–u. Dve godine kasnije postaje urednik *The Economic Journal*–a. Sve ovo svedoči o izuzetnoj karijeri jednog mladog čoveka koji stiče i akademska i praktična znanja iz ekonomije.

Interesantno je da se nije potpuno posvetio ekonomiji. Interesujući se za umetnost, postao je član Blumbzberi (Bloomsbury) grupe kojoj su pripadali Virđžinija Vulf (Virginia Woolf), Dankan Grant (Duncan Grant), I. M. Foster (E. M. Foster) i drugi umetnici i intelektualci tog vremena koji su bili pod uticajem filozofije Dž. I. Mura (G. E. Moore). Mur je zastupao da su vrhunske vrednosti: ljubav prema uživanju u estetskoj kreaciji, potraga za saznanjem i uzdizanje ličnih odnosa na povišen i kvalitetniji nivo komunikacije. Kejnzova veza sa ovom grupom umetnika i ljubav prema umetnosti je bitno uticala na njegov život. Ne samo što će oženiti balerinu Lidiju Lopokovu (Lydia Lopokova) 1925. godine sa kojom je bio u vezi od 1921. godine i što će tokom godina ličnim donacijama podržavati Kraljevsku operu (Royal Opera House) i balet u Sadlers Velsu (Sadler's Wells) već će biti jedan od osnivača Saveta za umetnost Velike Britanije (Arts Council of Great Britain) i prvi predsednik njegovog upravnog odbora (1946), obezbeđujući trajnu institucionalnu državnu podršku umetnosti i umetnicima.

Prvi svetski rat i Ekonomske posledice mira

Njegovi prijatelji iz Blumbzberi grupe su kao protivnici rata izbegavali regrutaciju na osnovu prigovora savesti, dok je Kejnz radio u ministarstvu finansija na obezbeđivanju finansiranja ratnih operacija ne samo Velike Britanije, već i njenih saveznika. Ovo ga je dovelo ne samo u delimičan sukob sa njegovim prijateljima već u duboku unutrašnju raspolućenost u vezi sa Prvim svetskim ratom. Iz njegovih beleški se zapaža da je bilo momenata kada je priželjkivao bankrotstvo koje bi nateralo političare da sklope primirje, a zatim potpišu mir.

Nakon uspostavljanju primirja, postaje član britanske delegacije na pregovorima u Versaju (1919) gde zastupa gledište da su reparacije nametnute Nemačkoj preterane i da je odnos pobednika prema poraženima nepravedan i kontraproduktivan. On daje ostavku na mesto u delegaciji premijeru Lojdu Džordžu (Lloyd George) u znak protesta. Odlazi u Čarlton Haus (Charlton House) u Saseksu (Sussex) gde žive njegovi prijatelji iz Blumbzberi grupe i u jednom dahu piše knjigu pod naslovom *Ekonomske posledice mira* (*The Economic Consequences of the Peace*)

koja izlazi krajem 1919. godine. Ova knjiga izražava duboko neslaganje sa osnovnim postulatima Versajskog ugovora, te osuđuje nametnute reparacije Nemačkoj kao nerazumne i kontraproduktivne. Istovremeno, on sugerira način restauracije mira i prosperiteta Evrope i pledira za rešenja koja će se gotovo doslovno primenjivati tek posle Drugog svetskog rata. Među njegovim predlozima je stvaranje zone slobodne trgovine u Centralnoj Evropi, stvaranje komisije za uglj i čelik u cilju pacifikacije potencijalnih konflikata između država u vezi upotrebe resursa neopodnih industriji, otpis dugova saveznicima od strane Britanije i otpis dugove Britaniji od strane Sjedinjenih Američkih Država (SAD). Zalagao se i za dugoročni zajam od strane SAD u cilju obnove Evrope, što podesća na kasnije uspostavljen Maršalov (Marshall) plan posle Drugog svetskog rata. Najviše od svega, ova knjiga će ostati upamćena po njenim prognozama da Nemačka neće platiti dugove, da će doći do inflacije i da će se iz ozlojeđenosti stvoriti opasni populistički pokreti koji mogu dovesti do izrazite političke radikalizacije i novih konflikata. Mnogi smatraju da je ova knjiga bila proročanska.

Knjiga je postala svetski bestseller i učinila Kejnza slavnim. Jedan od razloga za ovaj uspeh je i otvoreno preziranje i elokvetno izvrgavanje ruglu lidera saveznika Vudroa Vilsona (Woodro Wilson), Žorža Klemansoa (Georges Clemenceau) i Lojda Džordža prikazujući ih kao sitničave, slavloljubive, arogantne, nekompetetne i iznad svega, nesposobne da dovedu do pravednog mira na trajnim osnovama, odnosno kao ljude koji nisu dorasli istorijskom zadatku koji je pred njih postavljen. S tom knjigom Kejnz postaje angažovani intelektualac svetskog značaja. Ovo je sigurno doprinelo njegovom autoritetu. Čini mi se da je ipak najznačajnije u vezi ove knjige to, što je ona prvi put, ako izuzmemo marksiste, u široj javnosti postavila ekonomiju u prvi plan kako sa aspekta osnova razvoja društva i njegovog funkcionisanja, tako i sa aspekta njene fundamentalne uloge u održanju moderne civilizacije. Pored toga, knjiga je ukazivala na to da loše ekonomske politike vode ka lošim političkim ishodima. Ovi zaključci će biti nezaobilazne okosnice Kejnzove analize do kraja njegovog života.

U susret Opštoj teoriji: radovi i aktivnosti

Posle rata Kejnz završava i objavljuje svoju doktorsku disertaciju – *Traktat o verovatnoći* (*A Treatise on Probability*, 1921) na kojoj je predano radio više godina. Počinje da se bavi i berzanskim trgovanjem i investiranjem i to čini veoma uspešno kako za sebe lično, tako i za Kings koledž u Kembridžu čiji je kapital uvećao deset puta u periodu od 1920 do 1943. godine. Na planu ličnih finansija i investicija bio je veoma uspešan i uprkos tri loše epizode svoju finansijsku aktivu je uvećao sa 16.000 (1920) na 411.000 funti (1946) čija bi današnja vrednost iznosila oko 10 miliona funti. Novac će mu omogućiti ne samo nezavisnu poziciju već i moguć-

nost da filantropski pomaže umetnost i ujedno postane kolekcionar retkih knjiga, umetničkih slika i predmeta. Značajnije od toga je što će mu iskustvo na berzi pružiti uvid u psihologiju investitora što ga je, u kombinaciji sa njegovim prethodnim znanjem iz teorije verovatnoće, vodilo ka dubljim saznanjima o rizicima i očekivanjima. Ponašanje investitora, rizici i očekivanja će kasnije postati sastavni deo njegove *Opšte teorije* (Kejnz 2013).

Kejnzova briga za rekonstrukciju Evrope u godinama neposredno posle Prvog svetskog rata dovodi do toga da uređuje dodatke o rekonstrukciji Evrope koje je objavljivao Mančester Gardijan – ukupno 12 dodataka objavljenih tokom 1922. i 1923. godine. U njima su svoje pisane doprinose davali vodeći ekonomisti i intelektualci. Kao urednik je i sam pisao članke za ove dodatke baveći se pitanjem valuta i otplatom ratnih dugova i reparacija. Međutim, ubrzo će početi da se bavi problemima tadašnje Britanije.

Posle inflatornog uzleta koji je česta pojava posle većih ratnih konflikata, došlo je do pada privredne aktivnosti i opstajanja nezaposlenosti na višem nivou od očekivanog. U početku je Kejnz smatrao da je uzrok ovakvog stanja loše vođena monetarna politika. U njegovoj sledećoj knjizi, *Traktat o monetarnoj reformi iz 1923. godine (A Tract on Monetary Reform)* zalaže se za stabilnost valutnih kurseva ne na osnovu zlatnog važenja, već na osnovu stabilnosti domaćih cena koja je zasnovana na odgovarajućoj stabilnosti proizvodnje. Otuda zalaganje za ograničenu slobodu upravljanja deviznim kursom. Ovo će kasnije biti jedan od osnovnih postulata bretonvudskog monetarnog sistema (Bretton Woods) u čijem stvaranju je Kejnz bio glavni, ali ne i jedini, arhitekta. Navedeno razmatranje o monetarnoj politici i deviznom kursu, dovelo ga je u direktan sukob sa Vinstonom Čerčilom (Winston Churchill) koji je kao ministar finansija 1925. godine vratio britansku funtu na paritet prema zlatu identičan onome koji je postojao pre Prvog svetskog rata. Kejnz se oštro suprotstavljao ovom potezu predviđajući da će ovakav precenjen kurs funte voditi dugoročnoj visokoj nezaposlenost. Koristeći naslov svog prethodnog bestslera, piše članak pod naslovom – *Ekonomске posledice gospodina Čerčila (The Economic Consequences of Mr. Churchill)*. Njegova predviđanja su se pokazala tačnim, a fenomen trajne visoke nezaposlenosti ostaće permanentna Kejnzova preokupacija. Ujedno, Kejnz je prvi ekonomista koji je uvideo da precenjena valuta ujedno može biti i slaba valuta.

U periodu od 1925 do 1928. godine, pored brojnih aktivnosti uključujući članstva u više upravnih odbora banaka i osiguravajućih društava, profesora i investitora, Kejnz piše knjigu *Traktatu o novcu (A Treatise on Money)* koja je objavljena 1930. U ovom delu Kejnz razrađuje tezu da u uslovima zlatnog standarda može doći do visokog nivoa nezaposlenosti ukoliko monetarne vlasti ne obore dugoročne kamatne stope. Kamatne stope bi trebalo da budu u skladu sa očekivanjima investitora kako bi došlo do adekvatne investicione aktivnosti. Ukoliko su domaći

troškovi proizvodnje takvi da ne omogućavaju profitabilnost investicija, doći će do viška štednje nad investicijama i pada cena, što će sa svoje strane smanjiti privrednu aktivnost. Ovde već vidimo elemente koji će kasnije igrati važnu ulogu u utemeljenju Kejnsovog teorijskog pristupa u *Opštoj teoriji* (Kejnz 2013).

Zajedno sa Hjubertom Hendersonom (Hubert Henderson) Kejnz piše pamflet pod nazivom *Da li Lojd Džordž može uspjeti?* (*Can Lloyd George Do It?*) u kome otvoreno zastupa javne radove finansirane javnim zaduživanjem radi stvaranja kumulativnog talasa prosperiteta. Pošto laburisti pobeđuju na izborima dolazi do formiranja druge vlade Remzija Mekdonalda (Ramsey McDonald). Vlada formira Mekmilanovu (Macmillan) komisiju za finansije i industriju i Ekonomski savet pri čemu Kejnz postaje član oba ova tela. U martu 1930. godine, Kejnz tokom devet dana izlaže osnovne postulate i zaključke do kojih je došao u *Traktatu o novcu* i svoje preporuke za smanjenje nezaposlenosti. Može se s pravom reći da je tada započela kejnzijanska revolucija u ekonomiji. Ipak, na njegovo tadašnje zagovaranje protekcionizma i javnih radova nije bilo odjeka. Širenje krize je vodilo ka posezanju za starim, ortodoksnim rešenjima. Konzervativni pristup je još više bio ojačan zamenom laburističke vlade, nacionalnom vladom u avgustu 1931. godine.

Posle toga Kejnz počinje rad na pisanju *Opšte teorije* (Kejnz 2013) koju će objaviti tek u februaru 1936. godine. Za to vreme pojavice se kolekcija njegovih ranijih eseja – *Eseji ubeđivanja* (*Essays in Persuasion*) 1931. godine koje je okarakterisao kao „kreketanje Kasandre koja nikad nije mogla da utiče na događaje na vreme”. Druga kolekcija eseja ticala se biografija značajnih naučnika i dobila je naziv *Eseji o biografijama* (*Essays in Biography*) i objavljena je 1933. godine. Jedini esej koji je bio direktno vezan za ekonomsku politiku u ovom periodu objavljen je pod nazivom *Putevi ka prosperitetu* (*The Means to Prosperity*) 1933. godine. U ovom periodu dva puta je putovao u SAD. Prilikom drugog putovanja 1934. godine susreo se sa Frenklinom Ruzveltom (Franklin Roosevelt) i većinom kreatora Nju dila (*New Deal*) kao i nekim kritičarima ovog programa.

Opšta teorija iz perspektive neoklasične sinteze

Autoritet najvećeg svetskog ekonomiste u periodu za vreme i posle Drugog svetskog rata Kejnz je stekao na osnovu *Opšte teorije* (Kejnz 2013), knjige koju je objavio u svojoj pedeset trećoj godini. Šta je stvarno rečeno u ovoj knjizi što je tako bitno promenilo način na koji gledamo na ekonomske fenomene?

Odgovor na ovo pitanje nije jednostavan. Pre svega, *Opšta teorija* (Kejnz 2013) je pisana za akademske ekonomiste sa namerom da ih ubedi da promene način razmišljanja, to jest, da usvoje jedan drugačiji tip teorijskog mišljenja o funkcionisanju privrede. On to eksplicitno i kaže u uvodu u knjigu i u njenoj prvoj glavi

188 | koja se sastoji od samo jednog pasusa. Kejnz je bio toliko uveren i ujedno samo-

uveren da će u tome uspeti, da u pismu Džordžu Bernardu Šou (George Bernard Shaw) od 1. januara 1935. godine eksplicitno kaže: „Da bi znao u kakvom se stanju duha nalazim, međutim, moraš da znaš da verujem da pišem knjigu iz ekonomske teorije koja će u velikoj meri revolucionisati – ne možda odmah, ali u vremenu od deset godina – način na koji svet gleda na ekonomske probleme... ..Ne očekujem da ti ili bilo ko drugi ovo poveruje u ovom trenutku. Ali, što se mene tiče, ja se ne bavim pukom nadom da je tačno to što sam rekao – ja sam u sopstvenom umu sasvim siguran da je to tako.” (Skidelsky 1995, 520-521).

Iz ovih razloga običnom čitaocu ova knjiga ne može biti lako razumljiva. Nije u početku bila razumljiva ni nekim od kasnijih vodećih svetskih ekonomista kao što u nekrologu Kejnzu priznaje Pol Samjuelson (Paul Samuelson), nobelovac, jedan od najeminentnijih predstavnika neoklasične sinteze, koji je Kejnza, uz Adama Smita (Adam Smith) i Leona Valrasa (Leon Walras), smatrao jednim od tri najveća ekonomista svih vremena. Drugim rečima, tek neke od interpretacija *Opšte teorije* učinile su je razumljivom za mnoge ekonomiste. No, iz pomenutog nekrologa zanimljiviji je opis knjige koja je pred čitaocem: „U ovome leži tajna *Opšte teorije*. To je loše napisana knjiga, loše organizovana; svaki običan čovek koji je zaveden autorovom reputacijom kupio knjigu bio je prevaren za 5 šilinga. Ona nije dobra za potrebe nastave. Ona je arogantna, zlovoljna, polemična i ne previše velikodušna u označavanju zasluga drugih. Ona je zapetljana i konfuzna: nevoljna nezaposlenost, jedinice nadnica, jednakost štednje i investicija, interakcija marginalnih efikasnosti, uloga kamatne stope, prisilna štednja i još mnogo toga. U njoj kejnzijski sistem stoji nezapaženo, kao da je autor jedva svestan njegovog postojanja i da shvata njegove osobine i sigurno je najgora u delu kada govori o odnosu prema prethodnicima. Bljeskovi dubokih uvida i intuicije su isprepletani sa dosadnom algebrom. Nezgrapna definicija odjednom prepušta mesto nezaboravnoj kadenci. Kada je konačno savladamo, nalazimo da je njena analiza očigledna, a istovremeno nova. Ukratko, to je delo jednog genija.“ (Samuelson 1946, 193) (prev. I. V.)

Nemoguće je ne složiti se sa ovim opisom. Pokušaću zato, da u krajnje pojedostavljenom obliku izložim ono što se smatra centralnim doprinosima Kejnza u interpretacijama koje su ostale dominantne u ekonomskoj literaturi. Kasnije ću čitaoca ukratko uputiti i u neke druge pravce teoretisanja koje su inspirisane Kejnзовim delom.

Prva stvar koju bi trebalo istaći je da je Kejnz u *Opštoj teoriji* (Kejnz 2013) osnovao makroekonomiju, mada je ovaj termin nastao kasnije tokom 40-ih godina prošlog veka. Predmet istraživanja postaje, po njegovim rečima, „proizvodnja kao celina“, a ne pojedinačna preduzeća, pojedinci i njihove motivacije ili tržišta pojedinih roba. Pojmovi agregatne tražnje i agregatne ponude postaju centralne kategorije koje obezbeđuju fokus istraživanja na „proizvodnju kao celinu.“

Drugi aspekt njegove analize od centralne važnosti je dokazivanje da samoregulišući tržišni mehanizam ne mora da dovede do pune zaposlenosti, već da je moguća ravnoteže uz postojanje nevoljne nezaposlenosti. Samim tim, društvo kao celina je na gubitku jer proizvodi ispod svog potencijalnog proizvoda. Do ovog rezultata nije bilo lako doći u njegovo vreme, jer predstavlja raskid sa celokupnim teorijskim postavkama onog što je Kejnz nazvao klasičnom školom ili klasicima.

Čitalac može steći uvid u osnovnu nit Kejnzove analize čitajući *Opštu teoriju* (Kejnz 2013) na taj način što će pročitati prvo glavu 3., pa zatim glave 8–13., a zatim glavu 18. kako to neki sugerišu. No, po mom mišljenju, trebalo bi prvo pročitati i glavu 2., a kasnije i ostale glave kako bi se upotpunila argumentacija koju Kejnz koristi da bi izvršio razgraničenje sa klasicima.

Osnovna interpretacija Kejnzovog dela u ekonomskoj literaturi polazi od toga da pad agregatne tražnje, iz bilo kog razloga, dovodi do pada cena, ali da usled institucionalne rigidnosti najmanina neće doći do smanjenja nominalnih najamnina. Pošto pad cena izaziva rast realnih najmnina, i pošto se poslodavci rukovode realnim najmninama prilikom angažovanja radne snage, dolazi do pada opšte zaposlenosti. Drugim rečima, ne postoji savršeno prilagođavanje na tržištu radne snage kao u klasičnom sistemu što rezultira u ravnoteži uz nevoljnu nezaposlenost. Iz razloga što su na kratak rok kapital, prirodni resursi i nivo tehnologije kao faktori proizvodnje fiksirani, nivo proizvodnje zavisi direktno od nivoa zaposlenosti. Suštinski to znači da eventualna promena u nivou zaposlenosti dovodi do promene u proizvodnji to jest, u agregatnoj ponudi. U jednoj rečenici, agregatna ponuda ima pozitivan nagib i nije vertikalna na kratak rok kako to proističe iz klasične teorije. Razrađujući argumentaciju o tržištu rada u glavi 2., Kejnz zaključuje da se za razliku od poslodavaca radnici rukovode nominalnim najmninama, što drugim rečima znači da pate od „monetrane iluzije” (termin koji on nije upotrebjavao, ali verno odražava njegov zaključak). To znači da bi povećanje agregatne tražnje uz mali rast nominalnih najmnina mogao da dovede do veće ponude rada, veće zaposlenosti i veće proizvodnje. Ovakav zaključak je u vreme objavljivanja *Opšte teorije* (Kejnz 2013) bio šokantan.

U suštini, ovo je samo početak Kejnzove analize. Postoje teorijski razlozi zbog čega je ovaj Kejnsov zaključak neodrživ ukoliko do pada tražnje dođe, recimo, usled pada investicija. Na ovom mestu ovo neću šire elaborirati, ali se uzrok neodrživosti ovog rezultata nalazi u klasičnoj teoriji novca i delovanja kamatne stope. Upravo je iz tih razloga Kejnz razradio i novu teoriju kamate i novca koja se suštinski razlikuje od klasičnih postavki.

Naime, kada se napusti kvantitativna teorija novca u okviru koje je tražnja za novcem isključivo vezana za tražnju za transakcionim novcem, kejnzijanski rezultati delovanja fiskalne i monetarne politike na kreiranje povećane zaposlenosti dobijaju čvrste temelje. Kejnz je stoga definisao tražnju za novcem kao funkciju

preferencije za likvidnošću koju čine ne samo tražnja za transakcionim novcem, već i potrebe za špekulativnim novcem i potrebe za predostrožnošću. Ovu poslednju ćemo zanemariti radi jednostavnosti daljeg izlaganja i usredsrediti se na potrebu za likvidnošću i određivanje visine kamatne stope. Pri niskim kamatama, potreba za likvidnošću je veća, a pri višim manja. Ova komponenta tražnje za novcem čini da pri niskim kamatnim stopama, monetarna politika gubi svoj uticaj na realne privredne tokove. Otuda i kasnije razrađen pojam zamke likvidnosti koji ilustruje nemoć monetarne u odnosu na fiskalnu politiku. Razlog postojanja velike tražnje za likvidnošću nalazi se u očekivanjima investitora. Naime, pri niskim kamatnim stopama, investitori očekuju da posle izvesnog perioda dođe do njihovog skoka koji će rezultirati u padu cena obveznica (koje u Kejnzovoj analizi predstavljaju sve hartije od vrednosti). Istovremeno, pošto su kamate na obveznice male i same obveznice se mogu posmatrati kao likvidna sredstva. Nema sumnje da je njegovo dugogodišnje berzansko iskustvo doprinelo njegovom razumevanju uticaja finansijskih tržišta na tražnju za novcem.

Ukratko, teorijom novca i kamate vezane za preferenciju likvidnosti, Kejnsov sistem postaje stabilan i otporan u vezi čvrstine argumentacije i dobija koherentnost sa aspekta celine teorijskog korpusa. Ovo se najbolje vidi, kad napravimo eksperiment i ukrstimo pretpostavke klasičnog i kejnzijanskog sistema i pretpostavimo autonomne promene u investicijama i novčanoj masi. Videćemo, da se u tri od četiri slučaja dobija rezultat u skladu sa osnovnim postulatima klasične škole. Rezultati ovakvog testiranja robustnosti neke teorije su prikazani u sledećoj tabeli:

Tržište rada	Tržište novca	Promene	Rezultat
Klasično	Kejnzijansko	Pad investicija	Klasičan
Klasično	Kejnzijansko	Pad novčane mase	Klasičan (neutralnost novca)
Kejnzijansko	Klasično	Rast investicija	Klasičan
Kejnzijansko	Klasično	Pad novčane mase	Kejnzijanski (novac nije neutralan)

Jasno je da se kvalitativno isti rezultat dobija ukoliko su promene u suprotnom smeru. Prema tome, simultano postojanje kejnzijanskog tržišta rada i kejnzijanskog tržišta novca neophodno je za dobijanje kejnzijanskog rezultata (Vidi: Vujačić 2011).

Kao što najavljuje podnaslov ovog dela teksta, ne bi trebalo prenebregnuti činjenicu da dosadašnji prikaz *Opšte teorije* proističe iz interpretacije koja je uobičajena u glavnim tokovima makroekonomske literature. Nju je izložio Džon Hiks (John Hicks) 1937. godine u čuvenom i nezaobilaznom članku pod naslovom: *Gospodin Kejnz i klasici (Mr. Keynes and the Classics)* (Hicks 1937). U ovom član-

ku, Hicks matematički formalizuje Kejnzovo poimanje štednje i investicija s jedne strane i tržišta novca s druge strane, izvodeći čuvene IS i LM krive koje su nešto kasnije postale standardni pojmovni aparat u udžbenicima makroekonomije. Drugim rečima, pomoću kombinacija kamatne stope i bruto domaćeg proizvoda pri kojima su tržište dobara (štednja i investicije – IS kriva) i tržište novca (LM kriva) u ravnoteži, moguće je povezati ceo kejnzijanski sistem u sistem opšte ravnoteže. Na ovaj način, dolazimo do zaključka da je Kejnsov makroekonomski sistem prva primena opšte ravnoteže koju je utemeljio Leon Valras. U ovoj interpretaciji metodom komparativne statike, to jest, posmatranjem krajnjeg rezultata, a ne dinamičke putanje dolaženja do njega (koja je ionako kratka ako se posmatra kratak rok) uspostavlja se kejnzijanski sistem koji se uobičajeno izlaže u modernim udžbenicima makroekonomije na različitim nivoima matematičke i grafičke analize.

Na kritike u vezi ovog pristupa vrtićemo se nešto kasnije. Dovoljno je, međutim reći, da je celokupna današnja interpretacija ne samo Kejnza i njegovog dela, već i analiza onog što danas nazivamo klasičnom školom rezultat zapravo ove interpretacije Kejnsovog dela.

Konfrontacija sa Sejovim zakonom tržišta, preferencija za likvidnošću i životni nagoni

Kada bi se *Opšta teorija* (Kejnz 2013) mogla svesti na nesavršenosti tržišta rada i problem nefleksibilnih najamnina, ona ne bi zauzimala ono mesto u ekonomskoj nauci koje ima. Razlog zbog kojeg je ova knjiga imala odlučujući uticaj na ekonomiju kao nauku, leži u njenom direktnom konfrontiranju sa Sejovim zakonom tržišta (Say's Law) po kome, kako je tada shvatan, ponuda kreira sopstvenu tražnju. Po Kejnzu, verovanje da su računovodstvene kategorije uzročno–posledično direktno povezane dovelo je do pogrešnog poimanja da pošto ukupna potrošnja mora biti jednaka ukupnom dohotku, ponuda stvara sopstvenu tražnju uz istovremenu jednakost štednje i investicija. Ono što je zaista revolucionarno kod Kejnza je da je on postavio štednju kao rastuću funkciju dohotka, te da iz razloga preferencije likvidnosti i očekivanja investitora nema automatske jednakosti štednje i investicija. Pošto se do tada smatralo da će ponuda i tražnja za ušteđenim sredstvima preko ravnotežne kamatne stope dovesti do izjednačavanja štednje i investicija, Kejnsov zaključak da to ne mora biti slučaj je delovao kao grom iz vedra neba na ekonomiste onog vremena.

Po Kejnzu kamatna stopa zavisi od preferencije za likvidnošću. Tako određene kamatne stope, s jedne strane, i granična stopa efikasnosti kapitala s druge, određuju nivo investiranja. Time se otvara mogućnost jaza između štednje i investicija sa posledicama na nivo proizvodnje i ukupni dohodak. Drugim rečima, ukoliko

se investira manje nego što se štedi, doći će do prilagođavanja nivoa dohotka i to naniže. Značaj ovog zaključka se ne može preceniti.

S druge strane, nedovoljna želja za investiranjem može biti posledica pesimističkih očekivanja i osećaja nesigurnosti. U glavi 12. na retko nadahnut način, Kejnz opisuje aspekte očekivanja koji su van uobičajenog shvatanja racionalnosti i faktički dugoročno investiranje vezuje za elemente onog što je nazvao “životnim nagonima” (*animal spirits*) preduzetnika. „Otuda, ako životni nagoni oslabe a spontani se optimizam pokoleba, prepuštajući nas da se isključivo oslanjamo na matematičko očekivanje, duh preduzetništva posustaje i gasi se, – mada strahovanja od gubitka mogu biti isto toliko neosnovana kao što su ranije bile nade u profit”, smatra Kejnz u ovoj glavi (Kejnz 2013, 159-160).

Ono što je bitno kod Kejnza i što ostaje aktuelno je razdvajanje rizika od neizvesnosti, razdvajanje koje je on uveo u svojoj disertaciji o teoriji verovatnoće (1921). Iste godine, tu istu distinkciju nezavisno pravi i jedan od najčuvenijih američkih ekonomista Frenk Najt (Frank Knight). U osnovi teze o važnosti „životnih nagona” leži ova podela. Naime, matematička očekivanja rizika i dobitka od investiranja nisu dovoljni za iole dugoročnije investiranje. Bez „životnih nagona” preduzetnika do tog investiranja neće doći. Otuda, u situaciji opšteg pesimizma ili zamiranja „životnih nagona” pojačana uloga državnih investicija ima i funkciju oživljavanja privrednog ambijenta i stvaranja povoljnije poslovne klime. Kejnz je smatrao da je u njegovo vreme herojskog preduzetništva bilo na izmaku. Sam je promenio svoju sopstvenu filozofiju investiranja od špekulativnog ka dugoročnom investiranju.

Kejnz je uvideo da su svet i ekonomija puni neizvesnosti, te da u takvom svetu novac pruža psihološku sigurnost. Kada prevlada pesimizam kod investitora u vezi budućnosti, štednja se ne pretvara u investicije, što vodi tome da se celokupni dohodak ne potroši. Samim tim ne postoji prirodna tendencija za upošljavanjem svih faktora proizvodnje, što stvara nevoljnu nezaposlenost. Štaviše, privreda na ovaj način može postići ravnotežu što može rezultirati u dugoročnoj stagnaciji.

U svom nedavnom uvodu u novo izdanje *Opšte teorije* Pol Krugman (Paul Krugman) je rezimirao zaključke ove knjige u četiri tačke :

- a) privrede mogu da pate od nedostatka agregatne tražnje što vodi nevoljnoj nezaposlenosti;
- b) automatske težnje ka ispravljanju nedostataka koji se javljaju usled pada tražnje, ukoliko uopšte postoje u jednoj privredi, su bolne i deluju sporo;
- c) državna aktivna ekonomska politika može, nasuprot tome, delovati brzo u pravcu smanjenja nezaposlenosti;
- d) ponekad povećanje novčane mase nije dovoljno da ubedi privatni sektor da više troši i investira, tako da država mora da popuni ovaj nedostatak. (Krugman 2007)

Krugman se pri tome drži naglaska na uobičajenom tumačenju Kejnza kakvo je do sada izloženo i oslonjeno na opštu ravnotežu izvedenu na osnovu Hiksovog tumačenja.

Kejnzovi kritičari: monetaristi i škola racionalnih očekivanja

U vreme kada je Kejnz pisao *Opštu teoriju*, svet je već bio u dugogodišnjoj krizi. Istovremeno, Kejnz je shvatao da su, bez obzira na reputaciju, njegove praktične preporuke nailazile na ignorisanje iz razloga što u to vreme još nisu bile teorijski uobličene. U doba krize, zapadni političari i ekonomisti (sa upadljivim izuzetkom Ruzvelta) su se okrenuli ortodoksnjoj teoriji. Ono što je Kejnza učinilo zaista velikim kreativnim misliocem je njegovo uviđanje da je zapadnoj političkoj eliti potrebna legitimnost ekonomske teorije, te da je kao jedan od vodećih ekonomista svog vremena, sa ogromnim znanjem o poslednjim dostignućima njegovih kolega po struci, uzeo na sebe da iz temelja promeni glavne postavke ekonomske nauke. Ovo se vidi iz već citiranog pisma Šou. Drugim rečima, rušenje temelja jednog pogleda na ekonomsku nauku u koje je sam do nedavno verovao i izgradnja novog bio je monumentalni zadatak koji je sam sebi postavio. Taj zadatak nije bio ni malo lak, pogotovu ako se uzme u obzir neophodnost stvaranja čitavog niza potpuno novih kategorija kao što su granična sklonost potrošnji, granična sklonost štednji, preferencija likvidnosti, funkcija štednje i dohotka, multiplikator i druge kategorije, koji će kasnije biti korišćene u procenjivanju potencijalnih efekata ekonomskih politika. Analiza koja će utemeljiti novu teoriju zaposlenosti, kamate i novca, razoriti Sejov zakon tržišta i pružiti teorijsko opravdanje za državnu intervenciju u smislu delovanja na agregatnu tražnju, opravdava naslov drugog toma biografije Kejnza koju je Skidelski nazvao „Ekonomista kao spasioc.” (Skidelsky 1995)

Neću na ovom mestu govoriti o kritikama koje su se odmah javile, između ostalog i od Kejnzovog profesora Pigua (Pigou). Dovoljno je reći da uvođenje u analizu fleksibilnih cena i realnih novčanih bilansa (koji predstavlja odnos noćane mase i nivoa cena), ublažava sva multiplikativna dejstva ekonomske politike, ali kvalitativno ne menja rezultate. Kao što je Kejnz predvideo, za manje od deset godina njegova teorija je postala apsolutno dominantna. Za vreme te dominacije razvijana je makroekonomska teorija uz razradu, modeliranje i empirijsko testiranje zahvaljujući razvoju ekonometrijskih tehnika. Verovalo se da je ekonomska nauka zasnovana na Kejnzovim postavkama u stanju da obezbedi prosperitet i rast uz relativnu stabilnost cena i punu zaposlenost.

Kritike koje su dolazila iz čikaške škole, odnosno, monetarista na čelu sa Miltonom Fridmenom (Milton Friedman) tek su postepeno dobijale na težini. Ovo nije mesto za metodološke rasprave vezane za pitanje da li ekonomske teorije dobijaju ili gube na značaju u zavisnosti od stanja realne ekonomije u nekom

razdoblju. Verujem da postoji veza, ali isto tako i autonomno razvijanje teorijskih ideja. Pa ipak, istovremeno pojavljivanje relativno visoke nezaposlenosti, stagnacije i inflacije ili skraćeno – stagflacije, zasigurno je delovalo u pravcu postepene erozije kejnzijanske škole. Fridman i njegova škola su sistematski podrivale kejnzijanske postavke, najpre dokazujući da su uzroci Velike krize 1930–ih rezultat loše vođene monetarne politike, a ne autonomnog pada agregatne tražnje, a zatim i teorijski dovodeći u pitanje potencijalne efekte državne intervencije kroz modele adaptivnih očekivanja. Teorijska dominacija monetarista koincidirala je sa naftnim šokovima, za zapadne pojmove visokom inflacijom i nezaposlenošću i percepcijom o predimenzioniranosti i neefikasnosti države blagostanja.

Uporedo i kao nadgradnja monetarista pojavila se škola racionalnih očekivanja koja suštinski negira efekat državne intervencije. Jedino spoljni šok ili potpuno neanticipirana akcija države po ovom teorijskom pristupu daje realne efekte. Dugi period malih oscilacija u privrednoj aktivnosti i niska inflacija doprineli su stvaranju utiska da su kejnzijanske postavke prevaziđene i da je došlo do ere onog što je nazvano Velikom umerenošću (*The Great Moderation*). Robert Lukas (Robert Lucas) i Tomas Sardžent (Thomas Sargent), vodeći teoretičari racionalnih očekivanja, dobitnici Nobelove nagrade za ekonomiju su još davne 1979. godine proglasili kraj kejnzijanske ekonomske teorije (Lucas i Sargent 1979).¹ U suštini, klasična škola je rehabilitovana. Nije slučajno to što se vodeći teoretičari škole racionalnih očekivanja nazivaju novim klasičnim ekonomistima. Velika umerenost je postala makroekonomska verzija kraja istorije.

Kejnzijizam je proglašen za prošlost i za predmet interesovanja istoričara ekonomske misli. Smatralo se da su deregulacija i niska inflacije dovoljne da obezbede uslove za prihvatljiv nivo nezaposlenosti. Relativno visok nivo nezaposlenosti u Evropskoj uniji nije pripisan deflatornim politikama, već strukturnim karakteristikama tržišta rada. Štaviše, smatralo se da slabo strukturno prilagođavanje predstavlja posledicu štetne kejnzijanske politike. Kejnzijizam je viđen kao uzrok inflacije, nesolidnih javnih finansija i sve većeg mešanja države u privredu.

Ipak, osnovno pitanje je da li se posleratni nezapamćen uspon i kasnija stagflacija i ekspanzija socijalnih programa može pripisati onom što je dobilo etiketu kejnzijanstva? Za mene je još važnije pitanje u kojoj relaciji se opisana posleratna kretanja nalaze prema idejama samog Kejnza i to naročito onim koja su izložena u *Opštoj teoriji* (Kejnz 2013). Sklon sam uverenju da je i u pogledu uspeha i neuspeha posleratnih privreda uticaj Kejnza predimenzioniran. Čitaocu ostavljam da sam donese sopstveni zaključak nakon čitanja *Opšte teorije*.

Što se kejnzijizma tiče, tu je stvar nešto komplikovanija iz razloga što je ova etiketa pripisana širokom spektru ideja. Posebno bi trebalo istaći da je posleratnom

1 Odličan pregled osnovnih postavki škole racionalnih očekivanja dat je u: Begg 1982.

kejnzijanstvu pripisana i ideja podsticanja ekonomskog rasta. Akcenat je pome-
ren sa kratkoročnog vraćanja privrede u stanje pune zaposlenosti na permanentno
održavanje privrede na putanji maksimalno mogućeg rasta. Fiskalna politika se
smatrala ključnim instrumentom za delovanje ekonomske politike. Ekspanzija bu-
džetske potrošnje je trebalo da bude osnovni instrument upravljanja agregatnom
tražnjom. Nije nelogično što je velika ekspanzija tražnje proizvela rast troškova, to
jest, inflaciju.

Kejnz iz različitih uglova: novi kejnzijanci i postkejnzijanci

Mislim da je sada neophodno ukazati na različite pravce koji pod različitim
nazivima nalaze inspiraciju u Kejnsovom delu. Pre svega, već opisana Hiksova in-
terpretacija i kasnija neoklasična sinteza predstavljale su glavni tok interpretacije
Kejnsovog dela dugi niz godina. Drugim rečima, udžbenici su pod kejnzijanstvom
smatrali, i u velikoj meri još uvek smatraju, analizu efekata fiskalne i monetarne po-
litike u okviru opšte ravnoteže na tržištu novca i tržišta dobara (IS i LM model).
Ova analiza nazvana neoklasičnom sintezom je poistovjećivana sa kejnzijanzmom.
Sem Hiksa u poznate ekonomiste koji pripadaju ovom pravcu spadaju Samjuel-
son, Hansen (Alvin Hansen), Modiljani (Franco Modigliani), Tobin (James To-
bin), Mid (James Meade), Patinkin (Don Patinkin) kao i mnogi drugi. Posebno
bi trebalo napomenuti da je ovom pravcu pridodata i analiza odnosa inflacije i
nezaposlenosti opisana čuvenom Filipsovom (Phillips) krivom koja nema nikakvo
uporište u izvornim delima Kejnza. Ovu interpretaciju, Alen Kodington (Alan
Coddington) je nazvao „hidrauličnim” kejnzijanzmom (Coddington 1976). Pret-
posavke ove verzije kejnzijanzma su da postoje homogeni tokovi štednje, dohotka,
investicija i potrošnje, te da njihovo delovanje kroz agregatnu tražnju daje direktne
efekte.

Kao što je već napomenuto, monetaristi i novi klasični ekonomisti su gotovo
sahranili ovaj kejnzijanski pravac. U suštini uvođenjem realnih bilansa, fleksibilnih
cena i racionalnih očekivanja, kejnzijanski argument je redukovan na rigidnost na-
jamnina i cena. Pravac koji je nazvan novom kejnzijanskom ekonomijom pokušao
je da proširi razloge zbog kojih nesavršenosti tržišta opravdavaju delotvornost dr-
žavne intervencije u nekim situacijama. Na prvom mestu, oni ukazuju na relativnu
rigidnost cena usled troškova prilagođavanja cena, implicitnih ugovora, cikličnih
adaptacija zarada firmi, pomeranja krive ponude radne snage, tržišne strukture ne-
savršene konkurencije i druge, kako bi istakli potrebu ta državnom intervencijom
na kratak rok. Novi kejnzijanci kombinuju razne mikroekonomske uzroke nesavr-
šenosti tržišta u makroekonomske dinamičke stohastične modele opšte ravnoteže
(*dynamic stochastic general equilibrium models*). U ove modele ugrađuju se akteri
i ekonomski agenti kao što su domaćinstva, monopolističke i druge firme, vlada,

centralna banka i drugi ekonomski agenti, u uslovima neizvesnosti. Teži se makroekonomskom modeliranju realnih privreda.

Ova škola prihvata osnovne postavke klasične škole, to jest dihotomiju između realnog i monetarnog sektora. Drugim rečima, Novi kejnzijanci se slažu da je na dugi rok novac neutralan, ali samo na dugi rok. Usled rigidnosti najamnina i cena dolazak do ravnoteže je dug, a dugi rok jako daleko. Otuda potreba za državnom intervencijom. Poznati ekonomisti kao Stenli Fišer (Stanley Fisher), Oliver Blانشar (Olivier Blanchard), Gregori Menkju (Gregory Mankiw), Dajvid Romer (David Romer), Džon Tejlor (John Taylor), Džozef Štiglic (Joseph Stiglitz), Džordž Akerlof (George Akerlof) i već spomenuti Pol Krugman spadaju u ovu grupu. Oni više veruju u primenu nekih pravila od potpune diskrecije prilikom intervencija. Slavno Tejlorovo pravilo o monetarnoj politici koje predviđa pondera za monetarnu politiku je verovatno najpoznatije. U situaciji inflacije iznad ciljane i dohotka koji je veći od onog koji se ostvaruje pri punoj zaposlenosti Tejlorovo pravilo preporučuje prilično čvrsto monetarno stezanje, a naravno, i veoma labavu monetarnu politiku u suprotno slučaju.

Zbog čega se razlike između Kejnzovih stavova i klasične škole, odnosno između stavova predstavnika nove klasične ekonomije i novih kejnzijanaca čine danas tako minornim u odnosu na kejnzijansku revoluciju koju je izazvala pojava *Opšte teorije*? Odgovor na ovo pitanje je ponovo i jednostavan i složen.

Revolucionarnost Kejnzovog koncepta bila je očigledna u vreme pojave *Opšte teorije* iz razloga koji su već navedeni i koji su predstavljali raskid sa dotadašnjim pogledom na tržište rada i teoriju novca, negirajući efikasnost tržišnog prilagođavanja realnih najmnina i negirajući neutralnost novca klasične škole. Sve teorijske relativizacije kejnzijanskih makroekonomskih efekata koje su proistekle iz kritika upućenih njegovom teorijskom okviru, ne bi, međutim, bile toliko delotvorne, da kod samog Kejnza ne postoji izvesna metodološka ambivalencija prema onom što je nazivao klasičnom školom. Naime, Kejnz je svoju knjigu nazvao *Opšta teorija*, kako bi ukazao na činjenicu da je njegova teorija opštija u smislu da objašnjava slučaj trajne ekonomske krize čije opstajanje, po njegovom mišljenju, klasična škola nije u stanju da objasni. Na samom početku ove knjige on to i eksplicitno kaže: "Razložiću da se postulati klasične teorije mogu primeniti samo na poseban slučaj, a ne na opšti, pošto je situacija koju ona pretpostavlja ograničava moguće položaje ravnoteže. Štaviše, odlike posebnog slučaja, od koga klasična teorija polazi, ne poklapaju se s odlikama ekonomskog društva u kome stvarno živimo, što ima za posledicu da njeno učenje vodi na pogrešan put i da je od kobnih posledica ako ga pokušamo primeniti na činjenice iz svakidašnjeg iskustva." (Kejnz 2013, 13) No, pri samom kraju ove mukotržno argumentovane knjige on zaključuje sledeće: „Naša kritika prihvaćene klasične teorije nauke o privredi ne sastoji se toliko u iznalaženju logičnih nedostataka njene analize, koliko u ukazivanju da su njene

prećutne pretpostavke retko kada, ili nikada, ispunjene, što ima za posledicu da ne može da reši privredne probleme realnog sveta. Međutim, ako naše centralno rukovođenje uspe da ostvari ukupan obim proizvodnje koji bi, što je god više moguće, odgovarao punoj zaposlenosti, klasična teorija opet stupa na snagu od ove tačke pa nadalje.” (Kejnz 2013, 367)

Pitanje koje se stoga sa metodološkog aspekta nameće je da li se ovo poslednje može tumačiti u smislu da je Kejnzova analiza ekonomske krize samo poseban slučaj u okviru klasične teorije koja je shodno tome opštija od njegove? Ovakav zaključak bi bio u suprotnosti sa njegovom uvodnom tvrdnjom da je njegova teorija metodološki opštija jer objašnjava i trajnost krize što klasična teorija nije u stanju da učini. Potencijalna ili bolje rečeno uslovna protivrečnost između ove dve izjave mislim da proističe prvenstveno iz Kejnzovog političkog opredeljenja o čemu će biti nešto više reči na kraju. No, naglašavanje ove potencijalne protivrečnosti omogućilo je redukciju Kejnzovog dela na poseban slučaj u okviru klasične ili nove klasične škole. Tako je gotovo cela razlika između Kejnza i klasika postepeno svedena na nesavršenosti tržišta rada, to jest, rigidnost najamnina. Nije čudo što je ceo kejnzijanizam postepeno intelektualno relativizovan na postojanje tržišnih nesavršenosti koje nisu toliko bitne za opštu sliku ekonomije u kojoj racionalna očekivanja predupređuju i otklanjanju mogućnosti stabilizacije državne ekonomske politike.

Svedoci smo da je do vaskrsnuća Kejnzovog dela došlo sa pojavom svetske ekonomske krize 2008. godine. Smatralo se da kriza u tako oštroj i dugotrajnoj obliku nije više moguća. Sve zapadne vlade, bez obzira na proklamovane ideologije partija na vlasti, posegnule su za klasičnim kejnzijanskim receptima, masovnim deficitarnim finansiranjem i tamo gde je to bilo moguće, ekspanzivnom monetarnom politikom. Iznosi koji su do tada bili nezamislivi kada je državna intervencija u pitanju, postali su prihvatljivi, pa i ocenjivani kao nedovoljni. Kejnzov pristup ekonomskoj politici je iznenada oživeo pošto je dugo bio sahranjen, otpisan i zaboravljen. Skidelski je napisao kratku knjigu pod naslovom – *Kejnz: Povratak učitelja* (Skidelsky 2009). Robert Lukas, nobelovac i jedan od najznačajnijih osnivača škole racionalnih očekivanja koja radikalno negira kejnzijanizam i koji je proklamovao kraj velikih privrednih ciklusa je, šaleći se, izjavio „kada smo u rovu, čini mi se da smo svi kejnzijanci.” Pol Krugman je bio više nego kritičan prema razvoju makroekonomske nauke kada je na počasnom predavanju na prestižnoj Londonskoj školi ekonomijeu junu 2009. godine izjavio da je „većina radova iz makroekonomije u poslednjih trideset godina bila u najboljem slučaju beskorisna, a u najgorem, štetna.“ (Krugman prema: „Dismal Science“, *Economist*, June 11. 2009).

Potencijalni ponor u koji je mogla da upadne svetska privreda usled pada berze koji je izazvan trgovinom toksičnih hartija od vrednosti, izbegnut je zahvaljujući primeni najdirektnijih kejnzijanskih receptata. Dosadašnje održavanje evro-

zone i spas bankarskog sektora postignuti su zahvaljujući rastu javnog duga, što je, takođe, mera koja sprečava dublji pad privredne aktivnosti u Evropskoj uniji. Mere radikalnog rezanja javne potrošnje kako bi se smanjio dug primenjene u Grčkoj nisu dale očekivane rezultate. Naprotiv, stvorila se tipična kejnzijanska spirala naniže gde pad državne potrošnje i otpuštanja vode manjim poreskim prihodima, većim davanjima za socijalne izdatke i povećanju budžetskogdeficita, a to dalje vodi većem, a ne manjem javnom dugu. Rezultat je suprotan od planiranog, smanjivanja državnog duga. Oštre mere štednje koje nisu dale adekvatne rezultate, najbolji su dokaz relevantnosti ekonomskog rezonovanja na kejnzijanskim principima.

Na ovom mestu bi se trebalo podsetiti čuvene „zamke likvidnosti” (*liquidity trap*), termina koji ne potiče iz *Opšte teorije* (Kejnz 2013) već iz neoklasične sinteze. O zamci likvidnosti je Kejnz više govorio u teorijskom smislu, a ne kao o manifestovanoj empirijskoj pojavi. No, činjenica je da od 2008.godine, već šest godina, postoje izuzetno niske kamatne stope, a da svetska privreda ne beleži rast. Štaviše, ni u SAD koju možemo posmatrati kao relativno autonomnu privredu iz razloga njene veličine i monopola nad svetskom valutom, monetarna ekspanzija nije bila dovoljna da pokrene privredu bez učešća snažne državne fiskalne ekspanzije. Zamka likvidnosti se javlja kao ključno objašnjenje razloga usled kojih i pored niskih kamatnih stopa i obilja viška likvidnosti, nema investiranja u većem obimu. Strah od investiranja je ojačan, kao i u Kejnzovo vreme, vladajućim konzervativnim ideologijama i istovremenom dominacijom teorijske misli novih klasičnih ekonomista.” U već citiranom uvodu u *Opštu teoriju*, kao i u govoru posvećenom sedamdeset petoj godišnjici objavljivanja ove knjige (Krugman 2011), Krugman prilično revolucionarno govori o nekim od savremenih ekonomista koji pripadaju školi racionalnih očekivanja navodeći da je njihovo rezonovanje identično onom sa kojim se Kejnz obračunavao još u *Opštoj teoriji*. Po njegovom mišljenju, razlog onoga što on naziva inetelktualnom regresijom u ekonomskoj teoriji nalazi se u dominaciji mikroekonomskih postavki u okviru teorijske sinteze mikroekonomske i makroekonomske teorije.

Mislim da je sada došao trenutak da se čitaoc uputi i u druge pravce analize koji su inspirisani Kejnzovim delom, to jest u druge načine čitanja *Opšte teorije*. Jedno radikalno drugačije tumačenje *Opšte teorije* pojavilo se u delu Aksela Lejnhufvuda (Axel Leijonhufvud) *O kejnzijanskoj ekonomici i o ekonomici J. M. Keynes-a* (Leijonhufvud 1983) koja je objavljena 1968. godine. Naime, Lejnhufvud tvrdi da je pogrešano celokupano tumačenje Kejnza na osnovu pristupa koji je zasnovan na opštoj ravnoteži. Po Lejnhufvudu radi se o transakcijama pri neravnotežnim cenama, za koje je potrebno izgraditi drugačiji konceptualni aparat od valrasijskog. Uvođenjem drugačijeg algoritma na osnovu razmatranja neravnotežnih rešenja u ekonomiji, na paradoksalan način, je inspirisalo neke od vodećih teoretičara racionalnih očekivanja da, koristeći ovaj tip analize dođu do negacije

osnovnih Kejnsovih ideja. Ovo samo potvrđuje kompleksnost *Opšte teorije* koja ponekad pruža osnovu za potpuno suprotna tumačenja. Zbog čega je to moguće?

Kao prvo, čini mi se, da je Viktorija Čik (Victoria Chick) u pravu kada ukazuje na različite nivoe apstrakcije u *Opštoj teoriji* (Chick 1983).² Ona tako makroekonomske koncepte tretira na osnovu korisnosti, produktivnosti, trajnosti i sektorskog pristupa za razliku od uobičajenog pristupa koji se zasniva na dohotku, investicijama, potrošnji i štednji. Osim toga, ona naglašava da se u *Opštoj teoriji* radi o statičkom prikazu jednog dinamičnog procesa proizvodnje. Ako prihvatimo njeno isticanje da kod Kejnza ne postoji mehanizam pomoću koga se uspostavlja dugoročna ravnoteža na tržištu kapitala onda to znači da će ovo tržište biti permanentni izvor nestabilnosti. Na osnovu ovog sledi da se privreda permanentno kreće između različitih periodičnih kriza. Takođe je interesantno da interpretacije ovog tipa vode ka drugom načinu teorijske analize.

Naime, zajedno sa Kejnzom jedan broj njegovih saradnika i savremenika, među kojima su najznačajniji Džoan Robinson (Joan Robinson), Nikolas Kaldor (Nicholas Kaldor), Srafa (Pierro Sraffa) i Roj Harod, bitno su uticali na formiranje postkejnzijanske škole. Među inspiratore ovog pravca trebalo bi uvrstiti i Pola Dejvidsona (Paul Davidson), Sidni Vejntrauba (Sidney Weintraub) i Hajmana Minskog (Hyman Minsky) kao i Mihaela Kaleckog (Michael Kalecki) koji je bio potstaknut Marksovom analizom.

Teško je ukratko navesti sve razlike između postkejnzijanaca i neoklasične škole (Harcourt 2006).³ Pođimo od najopštijih metodoloških razlika. Na prvom mestu, kod postkejnzijanaca postoji primat tražnje nad ponudom što u suštini znači da ne postoje ograničenja na strani ponude ni na kratak, ni na dug rok. To znači da su investicije te koje determinišu štednju, a ne obrnuto. Druga važna razlika se odnosi na značaj procesa tranzicije privrede od jednog do drugog ravnotežnog stanja. Dok neoklasična škola posmatra krajnji ishod, postkejnzijanci insistiraju na važnosti promena u kapitalu i finansijskom bogatstvu, uporedo sa promenama u strukturi privrede. Ova pretpostavka suštinski znači da se radi o mogućim višestrukim ravnotežnim rešenjima, pri čemu uslovi i proces prelaska utiču na konačnu ravnotežu.

Konkretnije, razlike između neoklasične i postkejnzijanske škole se mogu rezimirati i na sledeći način. Dok neoklasičari pretpostavljaju ravnotežni rast ili stagnaciju, pri čemu tržišni mehanizmi sprečavaju odstupanja (sem privremenih) sa putanje rasta, postkejnzijanci pretpostavljaju jaka ciklična kretanja oko dugoročne istorijske stope rasta. Sa aspekta raspodele dohotka, postkejnzijanci u pr-

2 Interesantno je njeno uputstvo za čitanje *Opšte teorije* kao kompleksne dramske predstave, u kojoj su pojmovi koje Kejnz uvodi junaci predstave koji se sreću u različitim situacijama.

200 3 Videti takođe: Lavoie 2009.

vi plan stavljaju institucionalne faktore koji određuju raspodelu između radnih i neradnih dohodaka (pri čemu se raspodela menja sa promenama u stopi rasta), a neoklasičari objašnjavaju raspodelu graničnom produktivnošću faktora proizvodnje. Postkejnzijanci polaze od nesavršenih tržišta sa elementima monopola, dok neoklasičari pretpostavljaju savršena tržišta na kojima atomizirani subjekti nemaju uticaj na cene proizvoda i faktora proizvodnje. Potpuna neizvesnost u vezi sa budućim kretanjima jedan je od osnovnih postulata postkejnzijanaca, dok neoklasičari polaze od savršenih informacija i mogućnosti savršenog predviđanja. Na kraju, kod postkejnzijanaca dugoročna ravnoteža zahteva jednakost između diskrecionog dohotka i diskrecione potrošnje, dok neoklasičari ravnotežu vide u jednakosti ponude i tražnje na svim tržištima. Postoje i druge duboke metodološke razlike vezane za monetarne modele koji su vezani za proizvodni proces na način koji stvaraju dodatna ograničenja firmama i domaćinstvima kao osnovnim ekonomskim akterima (detaljnije u: Eichner 1975).

Iz svega prethodno navedenog je jasno da se radi o bitno različitim teorijskim pristupima ekonomiji. Ako posmatramo ovu problematiku iz ugla savremenih dešavanja postaje očiglednom manjkavost makroekonomskih modela zasnovanim na pristupu nove klasične ekonomije zbog apstrahovanja finansijskog sektora iz analize. Nije stoga čudno da su se u momentu nastanka savremene krize svi setili Hajmana Minskog koji je kao postkejnzijanac modelirao vezu između bankarskog i finansijskog sektora i realne privrede, predviđajući mogućnost nove duboke krize izazvane krahom finansijskog balona (Minsky 1986). Posthumno odavanje počasti Minskom kroz naknadno interesovanje za njegovu analizu govori o mogućnostima koje pruža postkejnzijanska analiza.

Drugi svetski rat, bretonvudski monetarni sistem i odlazak velikog učitelja

Po izbijanju Drugog svetskog rata, Kejnz prepoznaje problem potencijalne inflacije u uslovima pune zaposlenosti i predlaže prinudnu štednju, to jest sistem odloženog plaćanja kako bi se sprečio nagli skok cena. Ovaj predlogobjavljuje u londonskom *Tajmsu* pod naslovom *Kako finansirati rat* (*How to Pay for the War*). Njegovi proračuni nacionalnog dohotka i inflacionog jaza postaju osnov za planiranje ratnog budžeta Velike Britanije. Funkcionisanje privrede u ratu sa punom zaposlenošću uz blagu inflaciju je uverilo Kejnza da privreda zaista funkcioniše u skladu sa njegovom teorijom i da je moguće da će se privredom upravljati na tim istim osnovama i u miru.

Tokom Drugog svetskog rata Kejnz je razradio svoj plan o uspostavljanju institucije koja bi omogućila stabilne, ali periodično promenljive devizne kurseve. Ovaj cilj bi se postigao kroz pružanje privremene likvidnosti zemljama sa plat-

nobilansnim teškoćama. Drugim rečima, predlagao je devizni režim periodično promenljivog fiksnog kursa uz podršku svetske valute koja bi se zvala „bankor” (*bancor*). Ovaj plan, međutim, nije prihvaćen, već zlatno–devizni standard pod uticajem SAD i njenog glasnogovornika Henrija Dekstera Vajta (Henry Dexter White). Kejnz je ipak, zajedno sa Vajtom, bio glavni kreator brentonvudskog sistema na osnovu kojeg su osnovani Međunarodni monetarni fond i Svetska banka. Ovaj sistem je trajao sve do 1971. godine i za njegovog trajanja je svetska trgovina rasla daleko brže od rasta svetskog društvenog proizvoda koji je bio istorijski natprosečan. Može se reći da je stabilnost valuta tokom ovog vremena bila jedna od osnova ovakvog rasta. U stvari, mislim da se brentonvudski sistem može porediti sa saksijom koja omogućava biljci da raste da bi joj na kraju postala tesna.

Kejnz je obavljao još jednu važnu državnu ulogu na kraju rata koja se sastojala u iscrpljujućim pregovorima sa SAD o pozajmici Velikoj Britaniji kako bi se prebrodile očekivane posleratne platnobilansne teškoće. Zahtevao je bezuslovni kredit od 5 milijardi ondašnjih dolara. Posle tromesečnih pregovora postignut je sporazuma o zajmu u visini od 3.75 milijardi dolara uz uslov da funta postane konvertibilna posle prve godine od dana dobijanja zajma. Za Kejnza je ovo bilo ponižavajuće iskustvo. Iscrpljujući pregovori doveli su do narušavanja njegovog već ugroženog zdravlja i on umire od srčanog udara 21. aprila 1946. godine.

Umesto zaključka: relevantost Kejnza

Kejnz je živio u zaista burnom vremenu tokom kojeg se svet promenio iz osnove. Rođen je krajem viktorijanske ere i stasao u vreme *belle époque*. Kada je rođen, Britanija je još uvek bila najmoćnija zemlja sveta sa najvećim kolonijalnim carstvom. Tadašnje vodeće zemlje sveta su uživale visoke stope rasta, prosperiteta i ubrzanje tehnološkog napretka kakav svet do tada nije iskusio. Izgledalo je da se vodeće zemlje sveta (među kojima je i carska Rusija imala izuzetno visoke stope rasta) nalaze na beskonačnoj putanji progresa. Ceo ovaj svet se obrušio izbijanjem Prvog svetskog rata. Idilična Evropa postala je klanica. Kejnz je bio svedok ne samo sunovrata Evrope kakvu je poznavao, već i naglog opadanja uloge Britanije koja je radi finansiranja Prvog svetskog rata postala dužnik SAD–a koje sa završetkom rata postaju dominantna finansijska sila sveta.

U periodu između dva rata, video je uspon radikalnih antidemokratskih ideologija koje su delovale superiorno u odnosu na zapadne demokratije izjedene klanim sukobima. Izbijanjem Velike krize 30–ih godina prošlog veka, izgledalo je da institucije kapitalizma – demokratija i tržišna privreda – nemaju odgovor na ekonomsku krizu koja je uistinu postala svetska. Činilo se da jedino totalitarne ideologije i dikatorski režimi mogu pružiti stabilnost i da budućnost pripada njima. Sovjetsko centralno planiranje i ubrzana industrijalizacija su uverili mnoge

da je to nadmoćna alternativa tržištu. Fašistička i nacistička mobilizacija rada i pacifikacija klasne borbe postale su uzor mnogima u Evropi kao antipod percipiranoj boljševičkoj opasnosti.

Sve je to Kejnz delovalo kao sunovrat jednog sveta i civilizacije u čije vrednosti je duboko verovao. Osnovna politička poruka *Opšte teorije* je da se aktivnom ulogom države u kriznim vremenima mogu spasiti i demokratija i tržište kao najracionalniji alokator retkih resursa. Sam Kejnz je u skladu sa okruženjem u kome je rastao i proveo život, verovao u demokratiju kojom rukovodi prosvućena elita. Nije štedeo ni kapitalizam u svojoj kritičkoj analizi nekih od njegovih fenomena, ali je ipak tržišni sistem smatrao najboljim mogućim.

Na kraju Drugog svetskog rata Kejnz je jasno video premoć SAD–a kao dominantne vojne, ekonomske i finansijske supersile u okviru zapadnog bloka i uspon Sovjetskog saveza u status supersile. Jasnije nego ikada videlo se da Britanija neće povratiti ulogu koju je imala u njegovoj mladosti. Posvetio se izgradnji svetskog sistema deviznih kurseva koji će tržišnim privredama omogućiti stabilnost kao uslov prosperiteta. Nije doživeo da vidi reintegraciju Zapadne Nemačke u zapadni blok, osnivanje Zajednice za uglj i čelik, ni Maršalov plan. Drugim rečima, nije stigao da vidi da se u osnovi primenjuju njegove ideje koje je elaborirao posle kataklizme Prvog svetskog rata u knjizi *Ekonomске posledice mira*. Verovatno je da o svetu u kome živimo najviše govori to što su sve ove mere uvedene iz razloga istorijske iznudice i uz jako protivljenje pojedinih zemalja, a ne iz razloga što ih je svojvremeno predložio Kejnz, najveći svetski ekonomski autoritet. Može se pretpostaviti, na osnovu izrazitog smisla za humor koji je iskazan u njegovim delima i spisima, da bi samog Kejnza ova činjenica silno zabavila.

Slično kao i tada, kao proizvod iznudice, Kejnzova misao je ponovo u žiži interesovanja što samo po sebi govori o manjkavostima dominantnog makroekonomskog teoretisanja u poslednje tri dekade koje je proglasilo Kejnza i kejnzijanstvo mrtvim. No, pravo pitanje je u kom smislu je danas oživeo Kejnz, a u kom kejnzijanstvo?

Tačno je, kao što je već rečeno, da su američka i evropske vlade suočene sa krizom posegle za deficitarnim finansiranjem što je dovelo do značajnog rasta javnih dugova. Ne može se, međutim, zanemariti činjenica da je u vreme Velike krize kada je Kejnz pisao *Opštu teoriju* u tržišnim privredama učešće države bilo daleko manje, pa samim tim i ukupni javni dugovi. U takvoj situaciji, podizanje agregatne tražnje kroz deficitarno finansiranje je moglo da se odvija pod daleko povoljnijim okolnostima. U vreme izbivanja krize 2008. godine, države razvijenih zemalja su već imale značajan javni dug. Druga bitna razlika se ogleda u stepenu globalizacije i značaja svetskih finansijskih tržišta. Ne samo da je povezanost svetske privrede i finansijskih tržišta daleko veća, nego su i finansijska tržišta uglavnom moćnija od velikih nacionalnih privreda. U tom smislu, čini mi se da je očigledno da jedno-

stavna kejnzijanska rešenja mogu dati samo vrlo kratkoročne rezultate. Pored toga, jasno je da ni oštre mere štednje ne mogu dati željene rezultate, te da je potrebno pažljivo odmeriti kada bi trebalo započeti na koji rok voditi politiku smanjivanja javnog duga. Klasični kejnzijanizam je možda oživeo, ali ima bitna ograničenja u kontekstu karakteristika savremene svetske privrede.

Čitaocu je već iz prethodnog izlaganja jasno da je *Opšta teorija* dovela do stvaranja više teorijskih makroekonomskih (ali ne samo makroekonomskih u striktnom smislu) pravaca u ekonomskoj nauci. Zaista je nemoguće navesti bilo koje delo iz ekonomije koje je od pojave *Opšte teorije* u tom smislu uporedivo. Ovako posmatrano, ova knjiga bi trebalo da se čita iz makar dva razloga. Prvi je očigledan, ali bitan. Nikakva skraćena interpretacija ne može nadomestiti originalno delo. S druge strane, svaka interpretacija zaslužuje proveru do koje se dolazi čitanjem originala. Drugi razlog je što je ova knjiga bila i ostala izvor teorijske inspiracije. *Opšta teorija* se može izučavati sa aspekta istorije ekonomske misli ili sa aspekta tumačenja šta je njen autor hteo da kaže. Takva istraživanja su ne samo legitimna, već i poželjna. Čini mi se, međutim, da će većini ekonomista ona i dalje služiti kao putokaz i inspiracija u suočavanju sa savremenim problemima. Drugim rečima, većina će potražiti odgovor na pitanje šta nam *Opšta teorija* danas govori o današnjim problemima. Takvi čitaoci će, nadam se, bez obzira na naporno i zamršeno putovanje kroz ovu knjigu, naći ponešto važno što će im trajno ostati tokom daljeg traganja u okviru ekonomske nauke.

Što se tiče samog Kejnza, mislim da je on jedna od ključnih herojskih figura dvadesetog veka. Celokupno njegovo obrazovanje predodredilo ga je za uspešnu akademsku karijeru. Njegova angažovana kritika Versajskog ugovora i predviđanje o njegovim štetnim posledicama nakon kataklizme Evrope tokom Prvog svetskog rata, učinila ga je svetskim intelektualcem. Uspon radikalnih ideologija i diktatura uz pojavu Velike ekonomske krize, Kejnzu je izgledalo kao jasan predznak kraja zapadne civilizacije u čije vrednosti je duboko verovao. Ovo se jasno vidi iz Kejnzovog otvorenog pisma predsedniku SAD-a, Ruzveltu na samom kraju 1933. godine, u kome hvali njegov aktivan pristup i spremnost na eksperimente, izražavajući uverenje da od njegovog uspeha zavisi opstanak zapadnih demokratija.

Kejnz je preuzeo na sebe zadatak revolucionisanja ekonomske teorije kako bi pružio teorijski legitimitet državnoj intervenciji u cilju prevazilaženja krize. Na paradoksalan način, bila je neophodna revolucija u ekonomskoj teoriji da bi se održale stare vrednosti tržišne privrede i demokratije. Otuda i izvesna kontradiktornost u nekim od iznetih stavova na kraju *Opšte teorije*. S jedne strane, Kejnz otvoreno ruši teorijske postavke klasične škole, a zatim ih inkorporira u sopstvenu teoriju koju proglašava opštijom jer u sebi sadrži i objašnjenje krize. On govori o potencijalnom skorom kraju rentijerske klase i mogućoj potrebi socijalizacije privrednih funkcija, a na drugom mestu da ovakav ishod nije neominovan i karakte-

riše svoju teoriju kao umereno konzervativnu. Kejnz u suštini govori da dugoročno važe postulati klasične škole, a istovremeno je još ranije u *Traktatu o novcu*, tvrdio da su „na dugi rok svi mrtvi”, te da dugi rok u suštini nije važan. Kako pomiriti ove uslovne protivrečnosti?

Mislim da se kod Kejnza odgovor nalazi u tipičnom maniru britanskih viših klasa da verbalno minimiziraju ozbiljnost i težinu nekog problema. Ilustrativan je u tom smislu, njegov raniji esej iz 1930. godine u kome on poredi krizu sa kvarom alternatora (generatora struje) u automobilu. Svestan težine problema u kojem se našla zapadna civilizacija, Kejnz u *Opštoj teoriji* pokušava da ga predstavi na način koji neće ugroziti osnovne vrednosti društva kome je pripadao. Mislim, da je njegova umerenost u prikazivanju zaključaka *Opšte teorije* bila u funkciji lakšeg teorijskog prihvatanja njegovih ideja od strane akademskih ekonomista sa ciljem da praktično postanu politički prihvatljive i primenjive. U tom svetlu, umanjivanje revolucionarnosti njegovih teorijskih ideja je verovatno imalo za cilj da ih učini prihvatljivijim.

Za njega je, kao što je već rečeno, opstanak zapadne civilizacije koja je za njegovog života gotovo tri puta bila urušena, bio osnovni zadatak kome se do kraja posvetio, kako intelektualno, tako i praktično kroz stvaranje brentonvudskog monetarnog sistema. Ovaj međunarodni monetarni sistem je izvanredno funkcionisao tokom četvrt veka izuzetnog prosperiteta u svetskoj privredi posle Drugog svet-skog rata. Uostalom, sam Kejnz je pred kraj života, nazdravio ekonomistima kao „čuvanima, ne civilizacije, već mogućnosti civilizacije.” Nema ekonomiste koji je do sada dao veći doprinos očuvanju mogućnosti civilizacije od Džona Majnarda Kejnza.

Literatura:

- Begg, D. 1982. *The Rational Expectations Revolution in Macroeconomics – Theories and Evidence*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Chick, C. 1983. *Macroeconomics after Keynes. A Reconsideration of the General Theory*. Cambridge. Massachusetts: MIT Press.
- Coddington, A. 1976. “Keynesian Economics: The Search for First Principles.” *Journal of Economic Literature* 14(4): 1258-1273.
- Eichner, A. S. 1975. „J. A. Kregel, An Essay on Post–Keynsian Theory: A New paradigm in Economics.” *Journal of Economic Literature* 13(4):1293–1314.
- Harcourt, G. C. 2006. *The Structure of Post–Keynesian Economics*. New York: Cambridge University Press.
- Hicks, J. 1937. „Mr. Keynes and the ‘Classics’: A Suggested Interpretation.” *Econometrica* 5(April):147–159.
- Kejnz, Dž. M. 2013. *Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*. Beograd: Službeni glasnik.

- Krugman, P. 2007. *Introduction to The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Palgrave Macmillan.
- . 2011. "Mr. Keynes and the Moderns." Cambridge conference commemorating the 75th anniversary of the publication of *The General Theory of Employment, Interest and Money*, June 11. <http://www.voxeu.org/article/mr-keynes-and-moderns>
- Lavoie, M. 2009. *Introduction to Post-Keynesian Economics*. Palgrave Macmillan.
- Leijonhufvud, A. 1983. *O kejnzijskoj ekonomici i o ekonomici J. M. Keynes-a*. Zagreb: CKD.
- Lucas, R., i T. Sargent, 1979. „After Keynesian macroeconomics.“ Federal Reserve Bank of Minneapolis, *Quarterly Review* 5 (2): 1-16.
- Minsky, H. 1986. *Stabilizing an Unstable Economy*. New York: McGraw-Hill.
- Samuelson, P. 1946. "Lord Keynes and the General Theory." *Econometrica* 14: 315-331.
- Skidelsky, R. 1983. *John Maynard Keynes: Hopes Betrayed (1883-1920)*. Vol. 1. London: Macmillan.
- . 1995. *John Maynard Keynes: The Economist as Saviour (1920-1937)*. Vol. 2. Harmondsworth, England: Penguin Books. (Originalno objavljeno 1992. London: Macmillan)
- . 2000. *John Maynard Keynes: Fighting for Freedom (1937-1946)*. Vol. 3. London: Macmillan.
- . 2009. *Keynes: The Return of the Master*. New York: Public Affairs.
- Vujačić, I. 2011. *Kejnz protiv klasika – formalna analiza i poređenje*. Beograd: Službeni glasnik.

Summary:

John Maynard Keynes – The Renaissance of The General Theory

After the three decades of marginalization of the economic thought of the great English economist John Maynard Keynes, his theoretical insights are again in the spotlight. Similarly to the times of the Great Depression, this is the result of necessity. Unfortunately, the world is once more struggling with a major crisis. The aim of this paper is to present, in a brief manner, Keynes's most important work, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, to the scientific community and to show the reasons for its relevance today.

Key words: Keynes, economic crisis, investments, money, liquidity preference

Rad prijavljen: 25. 7. 2013.

Rad recenziran: 7. 8. 2013.

Rad prihvaćen: 18. 10. 2013.